IO: PETRI

BELLORII

NOTÆ

IN NVMISMATA

TVM EPHESIA, TVM ALIARVM VRBIVM

APIBVS

INSIGNITA.

ROMÆ, Typis Vareſij. MDCLVIII.

SVPERIORVM PERMISSV.

Digitized by Google

TABVLA I.

I. EΦ. *Epheſiorum* EΦECIΩN. Lyra eſt Apollinis, Apis Dianæ ſymbolum. Porrò hi ſalutares Dij ijſdem titulis, & templis colebantur; omniumque primi Epheſij (Deli fabula repudiata) Apollinem, ac Dianam apud ſe natos gloriabantur. Tacit. Ann. l. III. *Primi omnium Ephesij adiere memorantes, non vt vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos, esse apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, vbi Latonam partu grauidam, & oleæ quæ tum etiam maneat, adnixam edidisse ea numina.* Epheſijs præterea celebris cultus fuit Lariſſæi Apollinis, cuius templum, in ipſorum agro commemorat Strabo l. XIII. Multiplex verò eſt ratio, qua Apis Epheſiæ Artemidi conſecrabatur; namque illa virginitatem colit, rorem Lunæ ex floribus legit; atque Epheſinæ Cereri ſummoperè grata eſt, vt Menetrius adnotauit in Apis hierogrammatiſmo, & infra ex alijs Epheſiorum nummis, eodem hieroglyfico inſignitis abundè patebit.

II. EΦ. *Epheſiorum*. Apis, vt in ſuperiori nummo: exaduerſo ΜΕΝΙΠΠΟΣ *Menippus*, & Ceruus animal Dianæ venatrici dicatum: vnde ipſa Dea Elaphiea Homero ἐλαφηβόλος, & Euripidi ἐλαφοκτόνος, ſeu Ceruicida fuit cognominata. Libanius orat. XXXII. aſſerit Epheſiorum moris fuiſſe Ceruam inſculpere ſuis nummis, ob beneficia in ipſos à Diana collata. *Apud Epheſios etiam nummus Ceruam expreſſam fert, pro remuneratione magnorum Deæ beneficiorum.* De Palma ar-

bore in ſequentis tabulæ v. nummo infra dicendum.

III. ΕΦ. *Epheſiorum* ΕΥΚΡΙΤΟΥ *Eucriti*. Nomen Græcum, quod diuerſum in diuerſis nummis Epheſiorum legitur, ſine dubio, eius eſt, qui ſummo cum honore, Dianæ templo, ſacriſque præerat; ſiue ille Aſiarches, (vt quidam exiſtimant) ſiue potius Grammateus fuerit; vtriuſque enim mentio extat in actis Apoſtolorũ cap. XIX. vbi de huius templi, numiniſque cultu, ac veneratione agitur. Nam ſcribę ſiue Grammateos magna iſthic conſpicitur auctoritas, in reprimendo populi impetu, & ſeditione, religionis cauſa exorta, ſedanda. Apuleius quoque l. XI. inter Iſiacos Sacerdotes, vnum præcipue Grammatea dictum commemorat. Ad hæc in nummis antiquis Grammateos tanquam præcipui Magiſtratus nomen legitur; Aſiarcham verò non Prouinciæ Præfectutam, ſed præcipui Sacerdotij munus geſſiſſe, erudite admodum ſummi viri, & antiquitatis vniuerſæ peritiſſimi Antonius Auguſtinus ad Modeſtinum de Excuſat; & Iacobus Cuiacius ad l. I. reſponſorum Papiniani iam pridem docuerunt. Nummos verò, nec dum editos ab alijs, quò rariores, eo libentius hiſce notis atteximus, ex Gotifrediano Muſeo.

Nummus Triumuirorum ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ. ΓΡΑΜ. ΓΛΑΥΚΩΝ ΕΦΕ. ΕΥΘΥΚΡΑΤΗΣ *Archiereus Gram. Glaucon Epheſiorum Euthycrates.* Hic idem primus flamen, & Grammateus fuiſſe videtur.

Nummus M. Aurelij ΕΠΙ. ΕΥΑΡΕΣΤΟΥ ΓΡΑ. ΤΡΑΛΛΙΑΝΩΝ. *Sub Euareſto Grammateo Trallianorum* Aſiacham autem nummus Smyrnenſium

sium refert ΕΠΙ. Μ. ΑΥΡ. ΤΕΡΤΙΟΥ ΑCΙΑΡΧΟΥ. CΜΥΡΝΑΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑCΙΑC. *Sub M. Aurelio Tertio Asiarcha Smyrnensium Principum Asiæ.*

Et nummus Bassiani Antonini Λ. ΑΙΛ. ΠΙΓΡΗC. ΑCΙΑΡΧΗC. Γ. ΑΝΕΘΗΚΕΝ. ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ. ΝΕΩCΟΡΩΝ. *L. Ael. Pigres Asiarcha III. posuit Laodicensium Neocoron.*

IV. Caput laureatum, alatum Victoriæ est, sin malis Mercurij, & Apollinis vnitatem, & connexionem, in ipso exprimi. Horum numinum communem aram, in templo Iouis Olympij fuisse tradit Pausanias, ac de Mercurio sole plura docet Macrobius, & ex eo, alijsque Aleander. Tridentis, & Apis notæ indicant nummum ipsum cusum in aliqua Siciliæ, aut mari adiacenti ciuitate: quod enim fit in marinis locis præstantius mel esse Plinius obseruat, & infrà patebit ex alijs nummis Apis emblemate decoratis, ad indicandam mellifluam felicemque regionis vbertatem. In auersa nummi parte quadriga impressa est, cum Victoria, & litteris L. IVLI. BVRSI. de quo consule Fuluium Vrsinum.

V. Romæ caput galeatum, cum nota x. quæ denarij nota est: exaduerso Apis, de qua in antecedenti nummo. Biga, & quadriga celebritatem ludorum designat: vnde bigati, & quadrigati.

VI. Apollinis caput laureatum, cum Apis, & tridentis nota, vt in IV. superiori nummo extra vrbem cuso. Adiecta est littera K singularis, quemadmodum nummi alij, dupplici, vel vnica littera signati reperiuntur, vt KOPAΣ, per vnicum K adnotatur. In altero huius denarij latere

tere P. CREPVSI. IIIIXX. inſcriptum eſt, quem Crepuſium Triumuirum monetæ cudendæ fuiſſe, Fuluius autumat. Eques haſtatus victor eſt celete, ſiue deſultorio equo: in ſacris enim, non tantum nudi decurrebant, ſed etiam armati, vt in Siculis nummis, ac præcipue Hieronis Regis, celete victoris, Pindarico carmine laudati Nummi bini antecedentes bigæ & quadrigæ ludos, hic verò ſingularis equi victoriam exhibet.

TABVLA II.

I. CAput caprina pelle velatum Iunonem ſoſpitam præfert, quæ Lanuuij colebatur: de ipſa Ouidius l.6. faſt. & Cic.pro Murena, & lib.1. de leg. *Tam hercle* (inquit) *quam tibi illam noſtram ſoſpitam, quam tu nunquam, ne in ſomnis quidem vides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis*. Pegaſus, qui in altero latere impreſſus eſt, Syracuſis, nummum fuiſſe cuſum demonſtrat; cuius vrbis Pegaſus fuit inſigne, quemadmodum Apes in Syracuſijs, alijſque Sicularum Vrbium nummis exhibentur. L. PAPI. *Lucius Papius* triumuir fuit monetalis, qui vt Papiam gentem Lanuuio oriundam indicaret, Lanuuinæ Iunonis ſimulacrum in denarijs expreſſit.

II. ΝΕΟΠΟΛΙΤΗΣ. *Neapolis* Bos humano ore conſpicuus. Hebo eſt Neapolitanæ præcipuum, aliarumque Campaniæ, & Siciliæ Vrbium tutelare numen. de quo Macrobius, *Præterea barbam ſpecie ſenili quoque, vti Græci eius, quem*

Bac-

Bacchapeam, item quem Briſſaea, appellant, & vt in Campania Neapolitani celebrat Hebona cognominantes. Eiuſdem numinis ratio, & figura, promiſſa barba, ad radiorum ſimilitudinem, virtutem ſolis in terrena demonſtrat. Victoria quæ ſuper Hebonis caput coronam præfert, ludorum quinquennalium celebritatem appingit, de quibus Strabo l. v. Neapolim ipſam deſcribens. *Hoc tempore ſacrum quinquennale certamen, muſicum, & Gymnicum, per aliquot dies agitur, ludis Græcorum nobiliſsimis æmulum.* Apis Campani mellis eſt index; Campaniæ etenim, ob roſarum, florumque præſtantiam præcipuè commendatur. Muliebre caput exaduerſo impreſſum Dianam repreſentat, cum in alijs nummis ſimilibus legatur APT. *Artemis*, quæ Diana eſt Lucina, vt conijcere licet ex puſilla imagine, retro facem præferente.

III. ΕΦ. CΚΩΠΙ. *Epheſiorum Scopi*. in auerſo latere ΚΗΡΙΑΙ. ΕΩΑC. ΠΡΟC. ΠΑΛΥΡΙΝ. *Cerificantes orientalis ad Palurin* quem ſiue montem, ſiue flumen eſſe credi poteſt, ſed felicioribus ingenijs diuinandi locum relinquimus.

IV. Apis ab vno, ab alio latere formicę binæ: nummus eſt, ſiue teſſera plumbea, ſine litteris, ſedulitatis, & induſtriæ ſymbolum continet Apem, & formicam, quo etiam ipſæ ſacræ litteræ vtuntur, vt Virgilium, Iuuenalem, alioſque, &c. tranſeam Phocilides.

Nil bene, ſi deſit, geritur, ſudorque laborque,
Non ipſiſque Deis virtus ſudore iuuatur.
Victum deſertis antris, telluris egentes
Formica vadunt, redeuntque per inuia, quando

Deſe-

Defecta campis, complent, nunc horrea fruges.
Hordea connectant tritici, vel grana labore
Assiduo, sequiturque ferens sua dona ferentem.
Inq; hyemem victum proprium de messe reponũt.
Impigrum, paruumque genus, inultique laboris
Tractat APIS studiosa suum, prudensq; laborem;
Siue caua in petra speleo, in arundinibusue,
Stat in ventre caui, iucundo Roboris antro
Floribus efficiens, bene olentia cerea tecta.

Sanctus Paulinus ep. xxx. *Quantum de rure ad eruditionem animæ trahi possit, ipsa rerum opifex Sapientia docet, cum sectatores suos ad formicam, & Apem mittat, quæ vtraque ruris animalia sunt: illa de frugibus vitæ prouida, & ista de floribus mellis operaria.*

V. ΕΦ. *Ephesiorum* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ *Demetrius*. Palma arbor, in hoc alijsque Ephesijs nummis signata, latonæ partum, ac Dianæ natale testatur, vt præter Homerum Theognis poëta latonam parturientem Apollinem, & Dianam, palmam manibus fuisse complexam canit. Erat apud Ephesum lucus Ortygia, vbi Latona partu grauida Dianam edidit, Apollinem tamen in Delo natum canit Homerus hym. in Apol.

Salue ò beata Latona, quoniam peperisti præclaros liberos,
Apollinemque regem, & Dianam sagittis lætam:
Hanc quidem in Ortygia, illa vero aspera in Delo.
Inclinata ad longum montem, & Cynthium collẽ
Iuxta Palmam.

Pausanias l. VII. cap. IX. Palmas in Ionia nasci affirmat, Ionumque regionem cæli clementia frui, quod idem colligitur etiam ex Strabone l. XIV. & ex

& ex Dionyſio Periegete. Apud Franciſcum Gottifredum V. C. Extat Gordiani nummus, cum Diana Epheſia in naui, cuius proræ Imperator inſiſtens, coronam eius capiti imponit cum litteris ab vno latere ΑΥΤ. Κ Μ ΑΝΤ. ΓΟΡΔΙΑΝΟϹ. *Imperator Cæſar Marcus Antoninus Gordianus* ab alio ΕΦΕϹΙΩΝ ΚΑΙ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΝ. ΟΜΟΝΟΙΑ. *Epheſiorum, & Alexandrinorum concordia*. Ex quo poſſet conijci Palmam Alexandriæ ſymbolum eſſe, cum Dianæ Epheſiæ ſimulacrum tot hieroglificis inſigne ab Iſiacis Hierophantis ex Ægypto in Ioniam traductum videatur.

VI. Μ. ΟΠΕΛ. ΑΝΤ. ΔΙΑΔΟΥΜ. Κ. *M. Opelius Diadumenianus Cæſar* ΕΦ. *Epheſiorum*. Alter numinus, in honorem patris Macrini, ab Epheſijs fuit cuſus, cum litteris ΕΦΕϹΙΩΝ. ΠΕΩΤΩΝ. ΑΣΙΑΣ. *Epheſiorum Principum Aſiæ*, ob aliquod beneficium in Epheſios ab Imperatore collatũ.

TABVLA III.

I. CAput Lyſimachi diademate, atque arietinis cornibus exornatum, quæ Regum Macedonum erant inſignia, ad imitationem Alexandri Magni, qui Iouis Ammonis filius haberi, & cognominari voluit. In auerſa parte nummi, imago eſt Palladis victricis, cum litteris. ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. ΛΥΣΙΜΑΧΕΩΝ. *Regis Lyſimachi Lyſimachenſium*, in memoriam Regis ipſius Vrbis conditoris. Fuit Lyſimachia celebris ciuitas, in Thraciæ Cherronenſi faucibus.

II. Caput laurea redimitum Phileteri eſt, ludrico certamine victoris. In auerſa parte inſcriptum eſt ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ *Phileteri*. Hic Eunucus Lyſimachi, eiuſdem theſauris, Pergamoq; vrbe validiſſima potitus, Attalicorum Regum fuit auctor, vt fusè narrat Strabo l. XVII. Pallas victrix coronam præfert, quemadmodum in antecedenti nummo, & Lyſimachiæ cuſum denarium oſtenditur, vt ex nota M quæ in tres litteras diuiditur ΛΥΣ *Lyſimachenſium*. Perſimilis extat Phileteri nummus, cũ litteris ΑΣΚ. ΑΣΚΑΝΙΑ ΛΥΣ *Aſcania* Vrbs Troiana auctore Aſcanio, vt refert Stephanus.

III. ΑΡΚΑΔΙΩΝ ΔΗΜΟΣ *Arcadum populus* Caput laureatum Lycei Iouis eſt ſimulacrũ: Arcades enim ab Ioue genus ducere, ipſumque in Lyceo monte educatũ aſſerebant. Aquila Iouis aliger eſt infra quã Apis cernitur melliſluæ regionis argumentũ. Cuſus fuit hic nummus ab Arcadum populis, fortaſſe Magalopoli; ſic enim vocabant magnã Vrbem, in quã coierant aliæ Vrbes Arcadiæ.

IV. ΒΡΕΤΙΩΝ *Brutiorum*. Iupiter haſtę innixus pedem ſuper columnæ epiſtylium tenet: ab alio latere, caput Iunonis apparet, cum Apis teſſera, in feraciſſimo regionis agro. Iuno autem hæc, ſine dubio, lacinia eſt, cuius templum celebre, propè Cotronem extabat, ſanctum omnibus circa populis, vt ait Liuius lib. XXIV.

V. ΔΥΡ. ΣΤΡΑΤΩΝΟΣ. Hic & ſequentes nummi ΔΥΡ. ſyllaba inſcripti ΔΥΡΡΑΧΙΩΝ *Dyrrachium* notant. Stephanus hanc Vrbem Illyricam, antea Epidamnum dictam memorat ab Epidamno heroe. Strabo ſic *Epidamnus à Corcyrais condita, quæ nunc à peninſula, cui impoſita eſt,*

eſt, nomen Dyrrachij tenet. Figura quadrata, ad ſimilitudinem aræ ſtructa conſpicitur ΣΤΡΑΤΩΝΟΣ nomen eſt Prætoris, ſicuti ΑΛΚΑΙΟΣ *Alcæus* alterius magiſtratum gerentem notat. Boues præcipue magnos fert Epirotica terra, quas Pyrricas vocant, ipſiſque laudem maximam auctores tribuunt, Vnde Bos cum lactente vitulo, impreſſa eſt in denario, ad indicandam quoque agri fertilitatem; ac pari emblemate, Apis mellis copiam prębet, vt ſequenti tabula clarius patebit, ex aluearijs, in conſimili numiſmate inſculptis.

VI. ΕΦ. *Epheſiorum* ΑΡΜΟΝΙΟΥ *Armonij*, Ceruus, & palma de quibus in præcedentibus.

TABVLA IV.

I. ΔΕΛΦΟΥ *Delphi*. Semicapra in hoc nummo ſignata eſt, forte quod hoc animal primum oraculum Delphicum manifeſtauerit, vt notat Ludouicus Nonius, Diodori nixus auctoritate. Tradit etiam Pauſanias in Phoc. Cleonæos peſtilentia laborantes, oraculi monitu, ſole primum Oriente, Caprum immolaſſe, ac ſedata lue, ęneum Caprum Apollini Delphico obtuliſſe. Pharetra Pythij Apollinis inſigne eſt Pythonem iaculantis, in cuius honorem Pæan inſtituit. Apis Dianæ dicata eſt, quæ etiam in Delo nata, ſicuti Epheſi, cum fratre colebatur. Sed forte Apum nobilius extat argumentum; quippe proditum eſt ædiculam Delphici Apollinis ab Apibus è cera, & pinnulis fuiſſe compactam, vt Pauſanias refert ΞΕΝΩΦΑΝΗΣ *Xenophanis* Delphici

Prætoris nomen eſt.

II. ΔΥΡ. ΟΒΡΥΜΟΥ *Dyrrachium Obrimi*. De hac vrbe in antecedenti tabula dictum eſt. In auerſa nummi facie, aluearia bina, totidemque Apum examina appicta ſunt, quæ dubio procul, feraciſſimi, & ditiſſimi agri vbertatem indicant. Nam præter bouem, & lactentem vitulum in ſingulis Dyrrachij nummis, ſiue ariſta, ſiue botrus vuæ ſiue aratrum impreſſum eſt. Præ cæteris verò Dyrrachienſis ager, mellis diuitijs, & Apum gloria ſeſe efferebat, vt in hoc, alijſque numinis, melliſluo ſtemmate decoratis.

III. ΔΥΡ ΔΑΜΗΝΟΣ *Dyrrachium Daminus*, ex aduerſo ΦΙΛΩΝ *Philo*. Spica, & Apis vbertatis ſymbola ſunt, vt in antecedenti nummo adnotatum eſt.

IV. M. PLAETORIVS. CESTIVS. Sortis, ſiue fortunæ ſimulacrum cum teſſera SORS Denarium hunc extra Vrbem cuſum ſuſpicari poſſumus, quod Apis in eo ſit impreſſa. Non omittam felix mellis præſagium de Prȩneſtinis ſortibus, de quo Cicero l. 11. de Diu. *Eo loco vbi nunc fortunæ ſita ædes eſt, mel ex olea fluxiſſe dicunt, Haruſpiceſque dixiſſe, ſumma nobilitate illas ſortes futuras.*

V. ΒΟΙΩΤΩΝ *Boetorum*. Apis, & Ceruus Epheſiæ Dianę ſtemmata ſunt. Eiuſdem Deę fanum in Boetia extitiſſe credibile eſt, ad eius quod Epheſi erat, exemplar conſtructum, vt in alijs permultis Gręcię ciuitatibus.

VI. ΔΕΛΦΩΝ *Delphorum*, vt in nummo ante adnotato.

TA-

TABVLA V.

I. ΕΥΚΡΙΤΟΥ *Eucriti*. Stat Ceruus ad palmam, eodem nomine, quo tertius primę tabulæ Ephesius nummus inscriptus est. Auersa facies Apem in laurea corona pręfert, in Pythijs, Ephesij victoris index; siue argumentum est solemnium ipsius Deę sacrorum. Refert quippe Macrobius ex Alexandro Aetolo, quanto studio populus Ephesius, dedicato templo, Dianę curauerit, pręmijs propositis, vt qui tunc erant poëtę ingeniosissimi, in Deam carmina diuersa componerent.

II. ΜΕΣΣΑΝΙΩΝ *Messanensium*. Lepus in plerisque Messanæ nummis impressus est, eiusdem Vrbis animal insigne. Apis designat mellis pręstantiam, qua plurimum Sicilia à Plinio commendatur. Rheda iunctis mulis acta, sacros ludos repręsentat, de quibus Pausanias. *Inter rhedarum, & carpentorum aurigas tantum interest, quod his alia sunt insignia, & masculos equos agitant. rhedam trahebant muli ingales bini, inuento neque eleganti, nequr prisco.* Agesias victor curru mularum in Olympijs à Pindaro laudatur.

III. ΕΦ ΧΟΡΙΣΚΟC *Ephesiorum Choriscus.*

IV. ΑΠΤΑ *Apta*. Quid hoc nominis sit, aut quo referendum, pro certo affirmare non ausim; si tamen loci, aut ciuitatis alicuius nomen existimemus, non aliam quam Aptam Iuliam deinde cognominatam, in prouincia Narbonensi, non longe supra Marsiliam, & Aquas Sextias sitam reperio. Cuius suspicionis causam dupplicem habeo primum, quod ciuitates illæ Grecæ origi-

nis, nummos quoque ſuos Græcis litteris inſcripſerint; tum vero quod omnis illa Galliæ, & Hiſpaniæ ora Dianæ Epheſię cultum à Maſſilienſibus Ionum Aſiaticorum colonis acceperint, vt Strabo l. IV. non vno loco indicauit.

V. ΜΕΤΑ *Metapontinorum* ex celebri magnæ Græciæ ciuitate Metaponto, quos genus ab Heraclidis duxiſſe hic nummus indicat: in cuius latere auerſo legitur ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ *Heraclidarum*. Sita fuit in vbere regione melle & frugibus nobili, vt Apis, & Ariſta indicat Caput galeatum alatum imago eſt Metabi Herois, huius Vrbis conditoris, de quo Stephanus & alij ad principium Velleij Paterculi.

VI. ΕΦ. ΝΙΚΟΛΟΧΟΥ *Epheſiorum Nicolochi*.

TABVLA VI.

I. ΜΕ. *Megarenſium* interpretandũ opinor cum Paruta, qui hunc nummum inter alios Megarenſium Siculorum exhibuit, in quibus itidem Pallas inſculpta cernitur; Megara enim à Megarenſibus Atticæ regionis nomen, & originem duxit, in quorum arce (vt Pauſanias refert) templum, & ſignum Mineruæ extitit, ipſiuſque delubrum Deæ victoriæ cognomento. Hæc vero Sicilienſis ciuitas Hybla, aut Megara Hyblenſia vocata, de qua ad ſequentem nummum.

II. ΜΕΓΑΛΑΣ ΥΒΛΑΣ *Magnæ Hyblæ* Celebris eſt Hyblæi mellis præſtantia; magnæ verò cognominis cauſam, ſic refert Pauſanias: *Fuere Hyblæ Siciliæ ciuitates duæ Gereatis cognomine vna, altera maior retinent hæc etiam nunc ætate priſca nomina,*

nomina, & earum altera in agro Catanensi planè deserta est: altera in ijsdem finibus, ad vici formam redacta. In hac fanum est Siculorum celebritate religiosum, Deæ quam Hybleam vocant, dicatum. Deæ Hybleæ imago, sine dubio est, quæ in nummo conspicitur.

III. ΙΕΡΩΝΟΣ *Ieron*. Biga Pythiam, seu Olympiacam Hieronis designat victoriam, cuius etiam in VI. huius tabulę Syracusio nummo quadriga est nota. De curru Hieronis in Olympijs dedicato hæc memorat Pausanias: *Sunt etiam sua de Olympicis victorijs Hieronis monimenta Dinomenis filij, qui fratri Geloni in Syracusanorum tyrannide successit. Hæc dona non sunt ab Hierone missa, sed votum Deo persoluit Dinomenes Hieronis filius. Currus Onatæ Aeginetæ, Calamidis, qui utrinque sunt equi, & equestres pueri opera sunt.* Pindarus verò Hieronem in Pythijs curru victorem celebrat ode I. & II. Pyth. vt in VI. huius tabulæ nummo. Fuit Hieron curru victor Pythiade LXXIX. caput aristis, & arundine coronatum Arethusam repręsentat, iuxta quam Apis est melliflue Siciliæ, ac Syracusij mellis index.

IV. ΕΦ. *Ephesiorum* ΓΙΜΗΣΙΑΝΑ *Gimesiana*: considerandum, num forte ΓΑΛΛΗΣΙΑΝΑ à monte Gallesio, quem Epheso proximum Strabo commemorat.

V. ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΤΑΝ *Tauromenitanorum*. Apollinis tripus: in auersa verò facie Apollinis Archagetę caput laureatum: in alijs AP. *ar.* legitur, cui Apis est appicta.

VI. ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ *Syracusanorum*. Arethusæ caput, vt in III. huius tabulę nummo. Quadri-

ga

ga eiuſdem Hieronis victoriam appingit in Syracuſarum laudem, vt Pindarus ode 11. Pyth. *O magnis conſtitute Vrbibus Syracuſæ bello potentis, Martis delubrum, virorum, equorumque ferro gaudentium felices nutrices. Vobis à præclaris Thebis hoc epinicij adferens venio. Quadrigæ terram concutientis denunciationem, per quam Hieron victoriam obtinens, procul fulgentibus coronis Ortygiam reliquit, ſedem fluuialis Dianæ citra cuius opem, illas habenis varias non domuit admirandis manibus ſuis equas.*

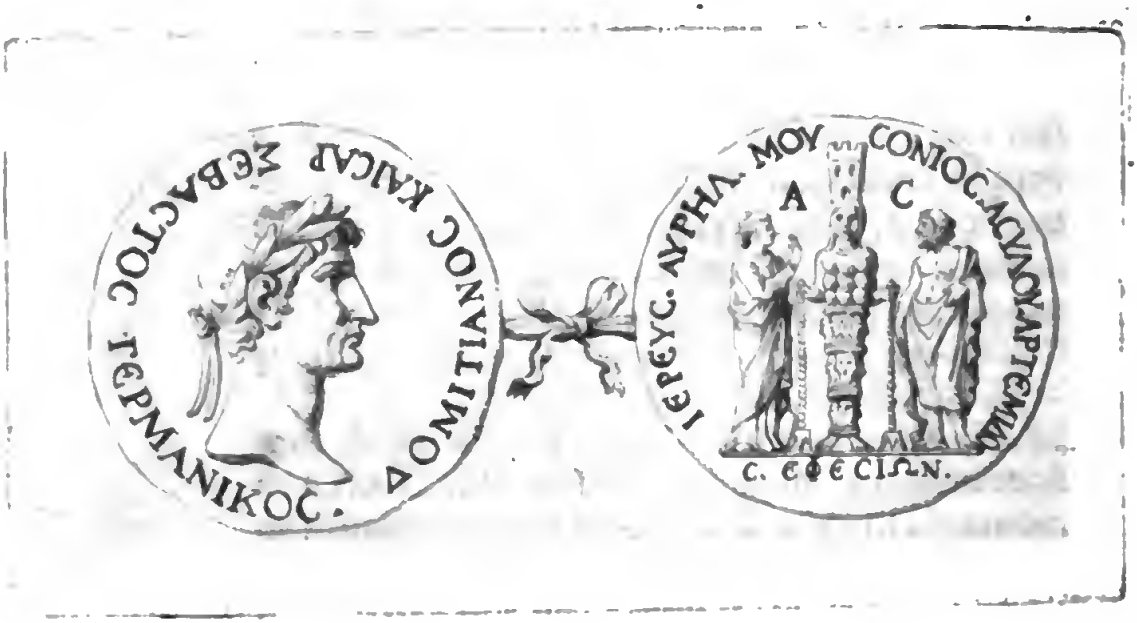

NE quid verò ſymbolicæ Dianæ ſtatuæ deſit, nummum proferimus inter Græcanicos, ſumma æſtimatione dignum, nec alibi (quod ſciam) adſeruatum quam in Ceimeliotheca Leonardi Auguſtini Antiquarij: in antico orbe ipſius inſcriptũ eſt ΔOMITIANOC KAIΣAP ΣEBAΣTOC ΓEPMANIKOC *Domitianus Cæſar Auguſtus Germanicus*, in poſtica verò facie IEPEYC ATP. MOYCONΩC ACYΛOY APTEMIΔOC *Aurelius Muſonius Aſyli Dianæ ſacerdos*. Huius Deæ ſacerdotes Megalobyzi dicebantur auctore Strabone l. XIV. *ſacerdotes habuit templum illud eunuchos, qui Megalobyzi nuncupabantur, aliunde alios iſtam ambientes dignitatem, & ſi mererentur ea ornatos, hi in magno erant honore, & collegas eis eſſe oportebat virgines*. Aſyli verò titulum nummus præfert, quo templum ipſaque vrbs Epheſus, vniuerſa Aſia atque in orbe toto percelebris fuit. Huius relligionis initium & antiquitatem ab Latonæ partu, atque ab Apolline, & Libero ducebant Epheſij vt Tacitus refert ann. l. 3. *Auctam hinc conceſſu Herculis cum Lydia potiretur cerimoniam templo, neque Perſarum ditione diminutum ius, poſt Macedonas, deinde nos ſeruaſſe* Strabo loco citato *Aſyli ius templum habuit & olim, & nunc, ſed iſtius libertatis fines vt ſæpius mutarentur vſu venit, Alexander Aſylo ſtudium largitus eſt, Mithridates, quantum ſagitta ab angulo tecti emiſſa contingeret, quod ſtadio fuit paulo longius; ſpacium Antoninus id dupplicauit, partemque vrbis Aſylo adiecit, viſum fuit hoc damnoſum & maleficis vrbem in poteſtatem hoc pacto dedi. Itaque abrogauit Auguſtus Cæſar.* In nummo ipſo Æſculapius Dianam comitatur, quod Dea ſanitatem concederet vt Libanius orat. XXXII. *Iam verò quid ſanitas a Diana hominibus tribuatur, nomen ipſum indicat,*

atque

atque Aeneam puto ab Homero edoctum a Latona, & Diana magno adyti penetrali roboratam. Orpheus hymno in Dianam vertit Scaliger.

Huc venias huc Diua tuis, & ſoſpita, & alma
Præſtitibus ducens terræ pignora adulta
Donaque pacis amena pulcricomamque ſalutem,
Inque altos montes protela funera morbos.

Dianæ atque Æſculapij comitem fortunam nummus exhibet, quæ ſalutaris Dea habita fuit vt in inſcriptionibus.

FORTVNAE BONAE SALVTARI.

FORTVNIS
SALVTARIBVS
AESCVLAPIO HYG.

Ex Ægyptiorum doctrina omnem fortunæ poteſtatem a luna pendere arbitrabantur, vt docet Hermes atque Orpheus in fortunæ hymno.

Huc ſis fors fortuna ſacris regina voce te
Mauſuetam Triuiam rei prædiuitis ergo
& Deianam antiſtitam.

FINIS.

Nummus Antonini Pij

Commodi

M. Aurelij

Commodi

Seueri

Vespasiani

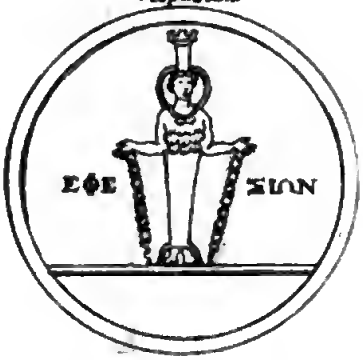

Domitiani

Domitiæ

Domitiani

BIBLIOTECA NAZIONALE
ROMA

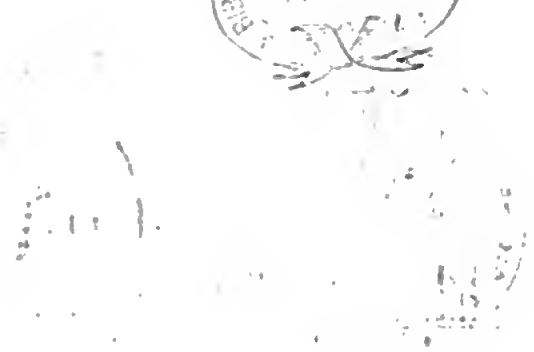

Nummus Domitiani

Domitiani

Gordiani Pii

Sabinæ

Antonini Pij

Faustinæ

M. Aurelij

Plotinæ

Domitiæ

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E.
ROMA

FRANCISCO CARD. BARBERINO

Optimorum ſtudiorum patrono Emin.mo

LVCAS HOLSTENIVS FEL.

CVm eruditum opuſculum Claudij Menetrerij domeſtici olim tui, ſolertiſſimi rei antiquariæ promicondi, ſingulari beneficio in publicam lucem proferri iuſſeris, quo Dianæ Epheſiæ ſtatuas ænigmatis reconditis inſcriptas luculenter explicauit; non abs re futurum exiſtimaui, ſi cogitationem de antiquis eiuſdem Dianæ numiſmatis pridem mihi ſubortam eadem opera ad te deferrem. Feci hoc eo libentius, & excuſatius vt ſpero, quod argumentum Menetrerio intactum, nec vlli antiquariorum hactenus obſeruatum complectatur. Tui autem iudicij hanc ſcriptionem facio, quod nemo te rectius intelligat, quam multiplicem vſum accurata antiquitatis cognitio ad reliquum omne ſtudiorum genus ornandum augendumque præſtet. Cum enim recte iudicares, nihil in veterum ſcriptis tam abſtruſum aut obſcurum deliteſcere, quin lucem aliquam a priſcis monumentis mutuari poſſit; ea tibi cauſa fuit, cur bibliothecæ, quam celeberrimam inſtruxiſti, veterum tabularum, ſignorum, numiſmatum & inſcriptionum ſupellectilem copioſam adiunxeris; vt vniuerſam eruditæ antiquitatis memoriam doctorum hominum oculis ſpectandam ſubijceres. Nunc rem ipſam cognoſce. Nummi veteres Dianæ Epheſiæ effigie ſignati, quorum nonnullos tabellæ adiunctæ exhibent, eò a ſtatuis Menetrerij induſtria productis

differunt, quod Deam mammarum pondere onustam fulcris quibusdam siue destinis, quos scipiones nodosos existimes, vtrinque subrigant. Eaque in re ita constanter consentiunt omnes quotquot vidi, vidi autem quamplurimos, vt simulacrum Ephesium olim eodem modo suffultum fuisse omnino affirmandum putem. Neq; vero ea de re nos dubitare permittit Minucij Felicis eruditissimi scriptoris locus, vbi Dianæ Ephesiæ signum mammis multis verubusque exstructum commemorat. Sed in loco isto peruertendo criticorum acumen mirifice hactenus sese exercuit: adeo quidem, vt nisi vindiciæ ex libris & monumentis antiquis opportune dentur, posthac futurus sit intestabilis. Rem clarius explico, vt quam infeliciter Felix ab editoribus exceptus habitusque fuerit, penitus perspiciatur.

Princeps Romana editio a Fausto Sabæo ad Vaticani codicis fidem procurata ita locum quem dixi exhibet: *Diana interim est alte succincta venatrix; & Ephesia mammis multis & verubus extructa; & Triuia trinis capitibus & multis manibus horrifica.* Ita triplex vnius Dianæ numen notis signisque peculiaribus accurate ex fabulosa gentilium theologia distinxit eruditus scriptor. Lectionem primæ editionis religiose seruauit Basileensis, & Heidelbergensis Franc. Balduini; tum Romana posterior, quæ ex Fuluij Vrsini recensione prodijt: nisi quod coniecturam suam vir accuratissime doctus margini appingens, non *verubus* sed *uberibus* legendum moneat. Desiderij Heraldi Parisiensis aduocati editio duplex deinde Romanam lectionem expressit, sed altera *veribus* vna literula mutata pro *verubus* exhibet, ex ipso, vt notat, veteri manuscripto, qui Leonis X munificentia

ex

ex Vaticana bibliotheca in regiam migrauit. Missus enim fuit codex ille singularis ad Franciscum regem vna cum excuso exemplari, quod eius nomini editores Romani inscripserant. Leuis illa mutatio Heraldum perpulit, vt & ipse vel *vbertibus* cum Vrsino, vel *tuberibus* cum Iosepho Scaligero legendum censeret; in priorem tamen coniecturam propensior. Et hi quidem coniecturis eatenus indulserunt, vt textu Minuciano manus interim abstinerent. At cæteri deinceps non æque fuerunt religiosi. Nam Ioannes Vvovverius, ciuis meus, doctrina & iudicio alioquin præclare instructus, Vrsini coniecturam ita amplexus est, vt in contextum Minucij pro verissima recipere non dubitarit. Huius exemplum postea Rigaltius Lutetiæ, & nuperrime iterata editione Batani sunt secuti. Nec parum præsidij huic confidentiæ attulisse videtur Iusti Lipsij auctoritas, quem correctionem istam ad Taciti Annal. lib. III. comprobasse sciebant. Et hi quidem omnes cum presso vestigio Vrsini semitam calcassent, diuersam institit Geuerhartus Elmenhorstius, homo sane haud indiligens: qui Romanam lectionem mutare non ausus, traiectione verborum locum misere luxauit in editione Hamburgensi maiori, vbi Minucij verba ita deformata leguntur: *Diana interim est alte succincta venatrix verubus exstructa; & Ephesia mammis multis; & Trivia trinis capitibus &c.* Sed hæc leuiora sunt præ illis quæ iam ante ad eundem Minucij locum commentus fuerat Petrus Faber, celebris legum antistes, lib. III. semestr. cap. III. Is acri disputatione lacessens S. Hieronymum, quod Dianam Ephesiam multimammiam a venatrice, quæ arcum tenet alteque succincta est, distinxerit; magno quidem sed irrito conatu euincere studet, Ce-

rem mammosam veteres nouisse, Dianam mammosam ignorasse. Ideoque Minucij verba, ne Hieronymi cauſſam iuuent, diſtorquendo corrigendoque ſic interpolat: *Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix Epheſia; & mammis multis Ceres exſtructa*. Atqui hoc eſt, non deprauatum caſtigare locum, quod ipſe de ſe prædicat, ſed integrum corrumpere. Abſtinuiſſet vtique infelici concertatione tantus vir, ſi Dianæ Epheſiæ ſignum vetus aut nummos vel per tranſennam inſpexiſſet. Adiungam ſuperioribus celebrem nunc in Gallijs virum, fori huius antiquarij regem, Ioan. Triſtanum. Is tomo III exhibet nummum ΚΑΔΟΗΝΩΝ, ſiue Caduenorum, (ita enim Stephano, Plinio, ſibique ipſis alibi vocari oſtendam) Dianæ Epheſiæ imagine ſignatum; eique illuſtrando vexatum Minucij locum ingenij periculum & ipſe facturus adducit. Repudiatis igitur verubus, quam non genuinam Minucij vocem, ſed Vvouerij, omnia alia ſentientis, commentum exiſtimat; vberibus quidem legendum cenſet, ſed longè alio quàm cæteri omnes ſenſu. Etenim cum inter mammas & vbera aut nullum, aut non niſi ineptiſſimum diſcrimen à grammaticis ſtatui rectiſſimè perſpexiſſet, ideòque vix ſine vitio tautologiam iſtam accurato & preſſæ dictionis ſcriptori tribui poſſe, perquam ingenioſe mammas multas vbereſque Dianæ Epheſiæ de turgidis multoque lacte diſtentis cenſuit explicandas. Quo quidem Vrſini, & quotquot eius veſtigia poſteà legerunt criticorum deprauationem aperte iugulat; Minucij tamen mentem non eſt aſſecutus, quod recenti & interpolatæ editioni, quâ vſus videtur, fidem temerè ad ibuerit.

Cæterum iſtis omnibus in perſpicuo Minucij lo-

co

co oculos mentemque glaucoma præstrinxit, quod nequaquam exploratum haberent, quo significatu verua antiquis linguæ Latinæ auctoribus propriè dicta acceptaque fuerint. Cùm enim assatoria illa siue transfixoria, vt Papias vocat, quorum in coquina vsus est, & quæ in Gallica Minucij interpretatione merito ridet Tristanus, ad Dianam Ephesiam extruendam nihil quidquam facere viderent; non nisi de verutis siue iaculis Dianæ venatricis Minuciana verua accipi explicarique posse vno omnes, quod miror, consensu censuerunt. Vnde factum, vt tot summi & incomparabiles viri ad vocem illam interpolandam certatim conspirarint. Ego vero aduersus coniuratum agmen verua ista extra vitium esse affirmo, eaque nec Dianæ Ephesiæ nec Minucio subtrahenda pertendo. Nam verua hæc quibus Dianam suam exstruebant Ephesij, non pila aut veruta sunt, sed fulmenta ferrea oblonga, quæ brachijs supposita totam mammosi pectoris molem sustinebant.

Cum enim antiquissimum hoc signum ad Ægyptiorum simulacrorum instar pedibus esset arcte compressis, tantilla basis superimposito corporis ponderi ferendo impar, adminiculis suffulcienda fuit; quibus subtractis vniuersam molem fatiscere & collabi necessum erat. Ea fulcra siue sustentacula, quod ex ferro longius producta essent, Minucius propria & eleganti voce verua dixit, non sequioris quo vixit, sed Augustæi sæculi vsum secutus. Nam glossarium Latinum optimæ notæ, quod in tribus vetustissimis codicibus Vaticanis extat, verua virgas & virgulas ferreas interpretatur. Eamque explicationem veram ac genuinam esse res ipsa me docuit: cuius etiam nunc te meminisse arbitror Eminentissime Cardinalis,

quod

quod iuxta mecum oculis eam olim vſurpaueris. Anni enim ſunt, ni fallor, quindecim, cum Ieſuitarum ſocietas ad S. Andreæ in Quirinali, dum nouæ ædificationis fundamenta moliretur, lapides aliquot Tiburtinos prægrandes ordine quadrato diſpoſitos offenderet: quorum duo ita erant inſcripti, vti tum te iubente & amminiculante ex ſaxo ſcabro & male polito excepi.

HAEC. AREA. INTRA. HANCCE
DEFINITIONEM. CIPPORVM
CLAVSA. VERIBVS. ET. ARA. QVAE
EST. INFERIVS. DEDICATA. EST. AB
IMP. CAESARE. DOMITIANO. AVG
GERMANICO. EX. VOTO. SVSCEPTO
QVOD. DIV. ERAT. NEGLECTVM. NEC
REDDITVM. INCENDIORVM
ARCENDORVM. CAVSA

Cippi illi vtroque latere bina foramina, & veruum, ſiue virgarum ferrearum veſtigia plumbo circumfuſa ſerua bant; quibus olim inter ſe coniuncti aream interiorem ita clauſerant, ne aditus vulgo pateret. Ibi tum reipſa perſpexi, egregie fallum eſſe N. Rigaltium hominem naris emunctiſſimæ, dum ad finium regundorum ſcriptores verua iſta ſtipites inſtar ſubularum præacutos explicat, quæ nihil acuminis aut cuſpidis habuiſſe oculis manibuſque cognoueram. Eodem vetuſtatis ſenſu Marcellus, antiquus rei medicæ auctor, ſanguinis profluuio ex naribus ſiſtendo præſcribit cap. x. *Veru ferreum candens in aceto adſidue extingue, & fumum eius naribus ducito.* Quis non videt ſimpliciter hic & abſolute ferri in virgam oblongam producti maſſam intelligi, qua forma fere omne ferrum rude & infectum vulgo venit.

Verum

Verum nihil ad Minucij mentem & rei de qua agitur illuſtrationem adferri poteſt aptius verſibus Prudentij ex priori contra Symmachum carmine; quibus geminorum fratrum Caſtoris & Pollucis ſimulacra deſcribit eo habitu geſtuque, quo tum in ſua ſibi æde ad viam ſacram viſebantur. Verſus iſti ſunt:

Gemini quoque fratres
Corrupta de matre nothi, Ledeia proles,
Noctturnique equites, celſæ duo numina Romæ
Impendent retinente vero; magnique triumphi
Nuntia ſuffuſo figunt veſtigia plumbo.

Graphice depingit Dioſcuros currentium geſtu ita effigiatos, vt extra perpendiculum & baſin prominentes ſpectantibus non ſine horrore ac metu impendere viderentur. Impendent enim quæ ſupra caput iamiam caſura pendent, vt recte ait Valla. Timor autem & admiratio apud rude & ſuperſtitioſum vulgus religionis opinionem conciliabat. Eum metum poëta Chriſtianus ridet, cum nullum eſſet ruinæ aut fugæ periculum; quod verū, hoc eſt vectis ſiue vncus ferreus a tergo infixus eos retineret, pedeſque baſibus applumbati moueri non poſſent. Duplex hoc retinaculorum genus, queis numinum ſimulacra veluti vinculis conſtricta defigebantur, Arnobius ſimiliter libro VI. nationibus exprobrat. *Si permanendi*, inquit, *neceſsitatem patiuntur, quid miſerius his eſſe aut quid infelicius poterit, quam ſi eos in baſibus ita vnci retinent & plumbeæ vinctiones?* Vtrumque etiam coniungit lex 11. Dig. de ſepulcro violato. *Celſus quærit, ſi neque applumbata fuit ſtatua, neque adfixa, an pars monumenti effecta ſit, an vero maneat in bonis noſtris.*

Sed Prudentius quoque Minucij fatum & malam

lam criticorum manum vt experiretur, eiuſdem vocabuli non ſatis recte obſeruata ſignificatio fecit. Vnde iam olim in peruetuſtis membranis Vaticanæ bibliothecæ, *retinente ſolo*, pro *retinente veru*, ſubſtitutum videre eſt: quam lectionem Aldus, alijque eius fidem ſecuti expreſſerunt. Georgius autem Fabricius, cum in ſuis exemplaribus, *retinente veru*, conſtanter ſcriptum reperiiſſet, nec tamen proprium vocis vſum apud veteres ſatis haberet perſpectum, ad correctionem, ſacram criticorum ancoram, confugit. Quocirca cum Dioſcuros haſtis ſiue pilis ad decurſionem vulgo armari ſciret, veru hoc ex rudi & obtuſo ferro in verutum cuſpide ſpicauit; & interpolata dictione, *impendent*, *retinentque veru*, de ſuo quo pollebat ingenio procudit: eaque lectio exinde pleraſque recentiores editiones inſedit. Tantum vero abſum eam vt probem, vt contra priſcam & genuinam mordicus tueri non dubitem, cum rei ipſius perſpicuitate, tum veterum librorum auctoritate fretus: in quibus facile principem ſtatuo codicem præſtantiſſimum Vrbinatis bibliothecæ, quæ nuper Alexandri VII. ſapientiſſimi Pontificis immortali beneficio Vaticanæ acceſſit; in quo ita ſcriptum reperi.

Hæc ad Dianæ Epheſiæ ſtatuas nummoſque veteres illuſtrandos ſcripſi, vt mutua eorundem ope duo veterum ſcriptorum loca minus recte hactenus intellecta a criticorum corruptelis vindicarem: tum vero vt illuſtri exemplo oſtenderem, antiquitatis ſtudium non metiendum inani delectatione, ſed ſuum illi conſtare fructum ſi recte colatur.

FINIS.

BIBLIOTECA